

Libris.RO
Respect pentru cărțile și cărțile românilor

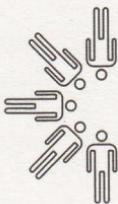
Codul sufletului

În căutarea caracterului
și a vocației

James Hillman

Traducere din engleză și note

Florin Tudose

MISTERELE
INCONȘTIENTULUI
COLECTIV

TREI

Epigrafuri în loc de prefață.....	9
Capitolul 1. Într-o coajă de nucă: Teoria ghindei și răscumpărarea psihologiei.....	15
Capitolul 2. A crește în jos	63
Capitolul 3. Iluzia parentalității.....	89
Capitolul 4. Înapoi la cele invizibile	122
Capitolul 5. „Esse est percipi“: A fi înseamnă a fi perceput	146
Capitolul 6. Nici natură, nici cultură — altceva	162
Capitolul 7. Romane melodramatice și fantezie pură	192
Capitolul 8. Deghizare.....	211
Capitolul 9. Soarta	232
Capitolul 10. Sămânța rea	258
Capitolul 11. Mediocritatea	300
Concluzie: notă asupra metodologiei	330
Note	345
Bibliografie	365
Permisiiuni.....	381

Într-o coajă de nucă: Teoria ghindei și răscumpărarea psihologiei

Viața umană este mult mai mult decât ne permit teoriile noastre să cunoaștem despre ea. Mai devreme sau mai târziu ceva pare să ne cheme pe o anumită cale. Poate că acest „ceva” s-a manifestat sub forma unui moment singular, cândva, în copilărie, o clipă în care a apărut de nicăieri o urgență teribilă și fascinantă, o răsturnare ciudată a ordinii firești ce a creat loc pentru o profetie: asta este ceea ce trebuie să fac, asta trebuie să devin. Acesta sunt eu.

În cartea de față ne ocupăm tocmai de această chemare.

Chemarea poate fi evidentă și dramatică, dar poate acționa și subtil ca un curent de apă ce ne ghidează spre un anumit punct de pe țărm în vreme ce plutim în derivă. Privind înapoi, mâna destinului devine indubitatibilă.

Această carte discută despre astfel de intervenții ale destinului.

Intervențiile destinului, profetiile și amintirile despre ele ne determină biografia cel puțin la fel de mult ca amintirile nenorocirilor din viețile noastre, atât numai că aceste momente enigmatische tend să fie trecute cu vederea. Teoriile noastre sunt concentrate pe înțelegerea traumelor și a posibilităților de depășire a acestora. În ciuda rănilor timpurii și obstacolelor și chiar și în ciuda norocului chior care ne lovește

Cartea aceasta este despre puterea caracterului.

Teoriile psihologice ale personalității și dezvoltării acesteia sunt într-o asemenea măsură controlate de viziunea „traumatică” a dezvoltării timpurii, încât aceasta a reușit să intoxice chiar și limbajul în care ne istorisim biografia. Viețile noastre sunt modelate mai puțin de experiența copilăriei propriu-zisă, cât de maniera în care am fost învățați să ne-o imaginăm. Suntem mai puțin traumatizați, aşa cum vom explica în paginile acestei cărți, de întâmplările copilăriei, cât de maniera traumatizantă în care ne amintim copilăria, un timp al calamităților externe ce s-au abătut fatidic asupra noastră modelându-ne personalitatea în forme nedorite.

Cartea mea încearcă să repară puțin din această eroare și să ridice la lumină și alte aspecte ale realității și naturii umane. Voi încerca să vă împrospătez memoria nenumăratelor întorsături ale curentului ce v-a purtat prin mlaștinile lipsei de sens, reiterând iar și iar sentimentul destinului individual. Pentru că asta lipsește azi în viețile multor oameni și asta trebuie noi să recuperăm: sentimentul unei chemări intime, personale și un sens al vieții.

Nu motivul vieții, sensul vieții în general sau o explicație filosofică a credinței religioase — cartea asta nu pretinde că poate oferi astfel de răspunsuri. Dar pretinde, în schimb, că există un motiv pentru care orice persoană se află aici, acum, și că există misiuni ce trebuie desfășurate îndeplinite dincolo de rutina zilnică și care conferă semnificație rutinei zilnice, sentimentul că întreg universul vrea cumva ca persoana mea să existe și că sunt rodul unei imagini apriorice pe care doar o completez cu amănuntele biografiei mele.

Imaginea apriorică despre care vorbim face parte dintre subiectele discutate în cartea de față, ea fiind de fapt miezul oricărei biografii — și vom întâlni multe biografi pe parcursul cărții. Chestiunea biografică a devenit aproape o obsesie pentru individualismul Vestului, după cum ne arată imixtiunea sa în terapiile sinelui. Toți cei implicați în procese terapeutice sau afectați de gândirea terapeutică, chiar și diluată de lacrimile stoarse de discuțiile televizate, se află în căutarea unei biografii adecvate: prin ce metodă pot să aranjez într-o imagine coerentă piesele vieții mele? Unde găsesc scenariul de bază al vieții mele?

Pentru a dezveli imaginea apriorică trebuie să îndepărtem structurile psihologice dobândite, pe care le folosim adesea până la uzură. Acestea nu dezvăluie suficient de mult din realitate. Structurile psihologice pe care le folosim nu sunt elastice și îngusteză viața în câteva rame predefinibile: dezvoltarea pas cu pas de la prima copilărie, trecând prin tulburata adolescență, până la criza vârstei de mijloc și la îmbătrânire, urmată de moarte. Acest parcurs pe o hartă dinainte desenată e ca o excursie în care și se povestește dinainte tot ce vei vedea pe drumul tău, ceva la fel de interesant ca statistica unei companii de asigurări. Cursul vieții îți este explicat la modul viitor. Când nu e de-a dreptul previzibilă, istoria „călătoriei” noastre tinde să fie privită ca o acumulare haotică de incidente și întâmplări ce pot fi rezumate doar cronologic: cutare urmează după cutare. O astfel de viață este o narativă fără scenariu, concentrată din ce în ce pe unica figură centrală ce devine tot mai plăcitoare, „eu” rătăcind prin deșertul „experiențelor” aride.

Eu cred că noi am fost jefuiți de adevărata noastră biografie — anume de destinul nostru gravat în ghindă — și acum facem terapie ca să ne-o recuperăm. Imaginea pe care o căutăm nu poate fi, desigur, găsită până ce nu punem la punct o

teorie psihologică care să asigure chemării destinului o formă de existență psihologică apriorică. În lipsa acesteia, existența individuală rămâne la dimensiunile consumatorului sociologic determinat de statistici aleatorii, iar chemările neînțelese ale daimonului personal sunt considerate excentrice și vin la pachet cu resentimente furioase și cu Tânjiri copleșitoare. Refularea, cheia structurii personalității în toate școlile de terapie, nu aparține trecutului, ci ghindei și greșelilor pe care le-am făcut în trecut în relația cu acesta.

Prin conceptele noastre ne facem viața mai plăcătoare. Privirea noastră a fost secată de orice formă de romanticism și fler ficțional. Cartea de față își propune să reia tema romantică a biografiei și pentru asta se folosește de ideile mari ale frumuseții, misterului și mitului. Provocarea romantică ne-a împins la asumarea riscului cuvintelor mari, cuvinte precum „viziune“ sau „chemare“ fiind preferate sinonimelor lor mai reductive. Nu a stat în intenția mea să minimalizez ceea ce nu înțeleg. Am găsit urme ale misterului și mitului chiar și în explicațiile genetice, așa cum veți observa într-un capitol din cele finale.

Trebuie să spunem din capul locului că paradigma prin care explicăm în prezent ființa umană, anume împletirea geneticii cu factorii de mediu, omite un aspect absolut esențial — particularitatea individului uman, anume ceea ce omul simte că îi este specific lui și numai lui. Acceptând ideea că suntem consecința unui amestec subtil de forțe ereditare și factori de mediu, reducem persoana umană la un simplu rezultat. Cu cât ne explicăm viața prin întâmplările cromozomiale ireversibile, prin acțiunile sau non-acțiunile părinților noștri și prin primii ani de viață din ce în ce mai îndepărtați în memorie, cu atât biografia noastră devine istoria unei victime. În paradigma de mai sus, persoana este victimă codificărilor genetice, a eredității ancestrale, a inconștiinței părinților și a accidentelor sociale.

Cartea de față își propune să ridice voalul de pe această mentalitate de victimă, ce nu poate fi schimbată cu adevărat decât în momentul în care paradigma care o face posibilă este înțeleasă și depășită. Noi suntem victime ale teoriilor înainte ca acestea să fie puse în practică. Identitatea de victimă ce face astăzi ravaglii în cultura americană este contraponderea logică a mitului eroului „învingător“, omul care își face singur destinul prin voința sa de nezdruncinat. Victima și eroul sunt fețele aceleiași monezi. La nivel mai profund, suntem victimele psihologiei teoretice, științifice și chiar terapeutice, ale căror paradigmă nu acordă suficientă atenție sentimentului chemării personale, adică tocmai misterului esențial ce se găsește în miezul oricărei vieți umane.

În miezul ei, aşadar, cartea de față vorbește despre cheamare, destin, caracter și despre imaginea apriorică ce stă la baza identității umane. Toate acestea sunt elemente ale „teoriei ghindei“, teorie care pleacă de la ipoteza că orice ființă umană beneficiază de unicitatea sa care se cere trăită ca atare și care este apriorică în raport cu viața.

„Aprioric în raport cu viața“ este o sintagmă ce suscătă polemici față de o altă paradigmă esențială: timpul. Timpul — paradigma prin care este explicată istoria lumii — trebuie să aibă un punct final. Si această paradigmă trebuie depășită deoarece ea conține capcana cauzalității: ce a fost determină ce va fi, iar omul rămâne legat cu lanțuri de un trecut asupra căruia nu are nicio putere. De aceea, cartea noastră va dedica mult timp atemporalității, în încercarea de a descifra o viață și dinspre viitor spre trecut, dar și dinspre trecut spre viitor.

Citind invers evenimentele unei vieți, putem observa cu mai multă acuratețe cum obsesiile timpurii constituie schița comportamentelor actuale. Adesea, punctele culminante ale

• Acorn theory, în original în limba engleză. (N. red.)

primilor ani de viață nu sunt niciodată depășite. Citind invers viața, observăm că dezvoltarea nu e neapărat scopul biografiei, cât forma sa și că orice evoluție are sens numai atunci când ajunge să reveleze o fațetă a imaginii primordiale. Desigur, viața unui om evoluează pas cu pas și la fel și regresează. Suntem martorii evoluției și involuției diverselor aptitudini specifice. Cu toate acestea, imaginea primordială conține în ea totul, în simultaneitate temporală. Persoana nu este un proces și nici o evoluție. Omul este imaginea primordială ce se dezvoltă; dacă se dezvoltă. După cum a spus Picasso, „eu nu evoluez; eu sunt“.

Asta e natura imaginii, a oricărei imagini, de fapt. Este prezentă cu toate detaliile ei, simultan. Când priviți figura celui cu care vorbiți, peisajul ce se vede pe fereastră sau tabloul de pe perete, vedeți un întreg. Elementele sunt prezente simultan. Părțile coexistă independent, fără a se cauza sau precedea unul pe altul. Pentru imaginea finală, faptul că pictorul a așezat mai întâi tonurile roșii sau pe cele gri sau faptul că dedesubtul picturii se pot observa linii ale unui desen anterior nu are nicio importanță — ce se vede acum este chiar imaginea în ansamblul ei, dintr-o dată. La fel și în cazul figurii umane; complexitatea și trăsăturile formează o singură expresie, o imagine singulară ce se livrează în întregul ei. Așa este și imaginea ghindei. Ne naștem cu un caracter ce ne este dat, un dar — cum spun vechile povești — pe care ni-l fac gardienii noștri divini la momentul nașterii.

Cartea de față explorează dintr-o perspectivă proaspătă o idee veche. Fiecare persoană vine pe lume cu o chemare. Ideea aceasta vine tocmai de la Platon și poate fi găsită în Mitul lui

Sufletul fiecărui dintre noi primește un daimon unic înainte de naștere și alege imaginea sau tiparul după care va trăi pe Pământ. Companionul nostru sufletesc, daimonul, ne însuşeşte pentru a ne ghida în această viaţă; dar în drumul nostru spre Pământ, noi uităm de el și ajungem să credem că suntem complet singuri. Daimonul, în schimb, își amintește de imaginea originală și știe căruia tipar de existență aparține, el fiind cel care păstrează mereu direcția unică a destinului individual.

După cum a explicitat ulterior cel mai mare dintre platonicieni, filosoful Plotinus (205–270 e.n.), noi ne alegem corpul, părinții, locul și circumstanțele care se potrivesc sufletului nostru și care, aşa cum spune mitul, ne sunt necesare. Asta înseamnă că totalitatea circumstanțelor vieții noastre, incluzând aici corpul în care locuiește sufletul și părinții din care ne-am născut și pe care poate că în timpul vieții îi blestemăm, sunt opțiunile sufletului nostru și nimic altceva — opțiuni pe care nu le înțelegem deoarece le-am uitat.

Pentru a combate amnezia, Platon ne povestește mitul și chiar specifică, în ultimul capitol, că supraviețuirea mitului ajută la supraviețuirea și evoluția noastră. Cu alte cuvinte, mitul are o puternică funcție de salvare psihologică, iar o disciplină psihologică derivată din el poate fi inspirația unei vieți trăite conform mitului.

Dar mitul conduce și la acțiune, nu doar la asumarea pasivă a unor principii. Consecința cea mai practică a mitului este chiar aplicarea ideilor sale în evaluarea propriei biografii — chemarea, sufletul, daimonul, destinul, necesitatea — idei pe care le vom explora în paginile care urmează. Mitul ne spune, mai apoi, că este imperativ să analizăm cu atenție copilăria pentru a sesiza primele mișcări ale daimonului

și pentru a-i facilita lucrarea. Restul implicațiilor practice ale mitului decurg firesc de aici: a) recunoașterea chemării personale ca fapt esențial al vieții; b) armonizarea vieții cu chemarea; c) găsirea înțelepciunii de a recunoaște și accepta faptul că toate accidentele vieții, incluzând aici pătimirile inimii și durerile inevitabile ale corpului, aparțin imaginii apriorice și îi sunt necesare spre desăvârșita împlinire.

Chemarea poate fi amânată, evitată, ratată intermitent sau ne poate poseda total; oricum ar fi, în cele din urmă ea va ieși la suprafață și-și va solicita trăirea. Daimonul nu ne părăsește niciodată.

Omenirea a căutat vreme de secole cuvântul care să descrie exact „chemarea“. Romanii i-au spus *geniu*, grecii i-au spus *daimon*, iar creștinii au personalizat-o prin îngerii păzitori. Romanticii, asemenea poetului Keats, au susținut că izvorul chemării personale este inima, iar Michelangelo vedea cu ochiul său intuitiv o imagine în inima celor al căror chip îl sculpta. Neoplatonicienii vorbeau de un corp imaginar, *ochema*, vehiculul nostru în această viață, sprijinul și susținerea noastră¹. Unii au identificat chemarea în persoana zeiței Fortuna sau i-au spus simplu, noroc; alții au vorbit de spirite și djinni, semințele rele sau spiritele malefice ce-l veghează pe om. Egiptenii din Antichitate îi aveau pe *ka* sau *ba*, spirite prezente cu care omul putea chiar comunica direct. Populațiile pe care noi le numim de eschimoși și în general populațiile care au dezvoltat în istoria lor practici șamanice au exprimat ideea chemării individuale prin spirit, suflet-liber, suflet-animal, duh.

Acum mai bine de un secol, istoricul religiilor și culturilor, victorianul E.B. Tylor (1832–1917), a afirmat că „primitivii“ (așa cum erau numite la acea vreme culturile neindustrializate) concep „sufletul“ ca pe „o imagine umană vagă, fără substanță, ca un vapor, o peliculă sau o umbră... de obicei palpabilă, dar

invizibilă, manifestând totuși puteri fizice². Un secol mai târziu, etnologul Åke Hultkrantz, specialist în populațiile de amerindieni, afirma că sufletul „își are originea într-o imagine” și că „este conceput sub forma unei imagini”³. Platon însuși vorbea în mitul lui Er despre *paradeigma*, o formă primară ce conține în sine datele întregului destin personal. Deși imaginea primordială ce ghidează viața conține în ea soarta și norocul omului, ea nu este un instructor moral și nu trebuie confundată cu conștiința.

Geniul romanilor nu era un moralist. El „știa tot despre viitorul omului și-i controla destinul”, dar cu toate astea „era o deitate ce nu sănționa niciodată individul din punct de vedere moral, el [sic] constituindu-se cel mult într-un agent al norocului personal sau al şansei. Omul putea să-i ceară geniului său să-i fie îndeplinite dorințe din cele mai meschine și egoiste fără a se teme de judecata acestuia”⁴. În Roma, în Africa de Vest sau Haiti, oamenii îi puteau solicita daimonului lor (orice nume ar fi purtat acesta în diferite zone geografice) să le facă rău dușmanilor, să le îintrerupă norocul, ori puteau să solicite ajutor în chestiunile legate de manipulare și seducție. Vom analiza și acest aspect „malefic” al daimonului într-un capitol final al cărții („Sămânța rea”).

Conceptul de imagine-suflet individualizată cunoaște o istorie lungă și complicată, apariția sa de-a lungul și de-a latul culturilor istorice fiind foarte diversă și sub o puzderie de nume. Doar psihologia și psihiatria contemporane omit să vorbească în manualele lor despre ea. Studierea psihicului și terapiile psihologice dezvoltate de societatea noastră ignoră acest aspect ce în alte culturi este perceput ca turnanta caracterului și depozitarul destinului individual. Subiectul principal al psihologiei, psihicul sau sufletul, lipsește din manualele și tratatele dedicate tocmai studierii și îngrijirii sale.

Respect părtință și sărăcă
Voi folosi multe sinonime pentru această ghindă — imagine, caracter, soartă, geniu, chemare, daimon, suflet, destin — în mod interșanabil, în funcție de cerințele contextului. Am ales această modalitate mai lejeră de abordare a subiectului inspirat de alte culturi, în special de cele antice, culturi ce înțeleg mai bine această forță enigmatică din viața omului decât o înțeleg psihologile moderne ce au tendința de a reduce fenomene extrem de complexe la definiții cu un singur sens. Nu trebuie să ne temem de cuvintele mari, ele nu sunt niște fantome înfricoșătoare, ci doar noțiuni al căror înțeles s-a pierdut și care își așteaptă reabilitarea.

Cuvintele și numele nu ne spun „ce“ este *ceva*, ci doar ne confirmă că acel *ceva* există cu adevărat. Cuvintele sunt, de asemenea, un indicator al misterului și al enigmaticului din lucruri. Nu putem săti niciodată cu exactitate la ce ne referim când numim ceva deoarece natura oricărui lucru rămâne învăluită în ceață și se revelează numai prin scurte indicii, intuiții, șoapte sau prin nevoile urgente și ciudăteniile ce ne bruiază dintr-o dată viața și pe care continuăm să le numim simptome.

Să luăm un exemplu — Noaptea Amatorilor de la Harlem Opera House. O fetiță ciudată, slăbuță, în vîrstă de numai șaisprezece ani intră furtunos în scenă. Cineva o prezintă: „Următorul nostru concurent este o Tânără pe nume Ella Fitzgerald... domnișoara Fitzgerald va dansa pentru noi în seara asta... stați așa, numai un pic. Ce spui, drăguță?... Pardon, oameni buni. Domnișoara Fitzgerald s-a răzgândit. Nu va dansa, ci va cânta...“.

Ella Fitzgerald a ieșit de trei ori la bis în seara respectivă și a câștigat premiul cel mare. Însă ea venise la concurs „cu intenția de-a dansa“⁵.

Ce s-a întâmplat? A fost pur și simplu o șansă că s-a răzgândit? Sau poate o genă a cântecului din ADN-ul ei s-a

În ciuda reticențelor față de ideea de destin, psihologia contemporană admite faptul că toți avem o identitate și că suntem în mod categoric unici în individualitatea noastră. Dar când vine vorba să înțeleagă care este scânteia unicății noastre și cum funcționează chemarea ce ne ține pe calea individuală psihologia devine neputincioasă. Metodele sale analitice desfac compozitul personalității în factori și trăsături de personalitate, în tipuri, complexe, temperamente, în încercarea de a identifica secretul individualității în substratul materiei cenușii și al genelor egoiste. Școlile mai stricte de psihologie exclud cu totul din programa lor chestiunea individualității și a destinului, expediind-o parapsihologiei, disciplina care se ocupă cu studiul „chemărilor” paranormale, ori chiar și mai departe, către stațiile de cercetare de pe îndeplinătatele colonii ale magiei, religiei și nebuniei. În punctul ei cel mai îndrăzneț, dar și cel mai lipsit de viață, psihologia explică unicitatea personalității umane printr-o ipoteză a statisticii aleatorii.

Cartea aceasta refuză să lase simțul individualității, ce constituie miezul „eului”, pe masa de disecție a laboratoarelor de psihologie. Și nu acceptă nici ideea că prețioasa și strania viață umană este rezultatul unei șanse statistice și oarbe. Să menționăm, cu toate acestea, că nu intenționăm să ne îngropăm mintea în nicio biserică prin aceste refuzuri. Chemarea destinului individual nu este subiectul unei dispute între știința cea lipsită de credință și credința cea lipsită de știință. Nu; individualitatea este subiectul psihologiei — al psihologiei care nu și-a uitat prefixul „psihicul”, și nici premisa, sufletul, și care este, aşadar, capabilă să realizeze mariajul cu credința ce nu depinde de Religia instituționalizată și să practice observația atentă a fenomenului uman fără să pice

în capcana Stiinței instituționalizate. Teoria ghindei se mișcă abil printre cele două dogme conflictuale ce s-au răfuit neîncetat de-a lungul istoriei și pe care gândirea vestică le ține aproape și azi, ca pe niște veritabile animale de companie.

Teoria ghindei susține — și voi aduce argumente în sprijinul acestei ipoteze — că eu, tu și absolut toți oamenii din lume ne-am născut cu o imagine definitorie. Individualitatea e stocată într-o cauză formală — pentru a folosi vechiul limbaj al filosofiei ce vine tocmai de la Aristotel. Platon și Plotinus ar spune că fiecare om este încarnarea unei idei. Forma, ideea, imaginea originală nu acceptă prea multe abateri. Teoria atribuie imaginii apriorice intenții angelice sau daimonice, considerând-o o scânteie de conștiință și, în plus, susține că imaginea lucrează numai cu cele mai bune intenții în ce ne privește, deoarece nu ne-a ales întâmplător, ci cu un motiv foarte clar.

Ideea conform căreia daimonul lucrează cu cele mai bune intenții asupra omului s-ar putea să fie partea cel mai greu de înțeles și de acceptat din întreaga teorie. Că inima are rațiunile ei, se știe; că inconștientul are propriile intenții și că soarta joacă un rol în viața omului — toate acestea sunt acceptabile, ba chiar convenționale.

Dar de ce este atât de dificil să ne imaginăm că suntem ocrotiți, că există o forță care urmărește cu interes ceea ce facem, că suntem, poate, sub protecția cuiva ori chiar că ceea ce ne ține în viață nu este doar propria voință și propriile acțiuni? De ce avem nevoie de asigurări atunci când vine vorba de garanții invizibili ai existenței noastre? Să mori nu e complicat, asta știm sigur. O fracțiune de secundă de neatenție